

УДК 330.341

DOI: 10.31732/2663-2209-2022-70-21-28

НАПРЯМИ ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ ТА ПІДВИЩЕННЯ НЕОБХІДНОСТІ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ

Наталія Шевченко¹, Марта Копитко²

¹К.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів та обліку, Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів, e-mail: shevchenkon09@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1815-7554>

²Д.е.н., професор, Львівський університет внутрішніх справ, Львів, професор кафедри управлінських технологій, Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна, e-mail: marta_kernytska@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6598-3798>

DIRECTIONS OF DECREASING THE LEVEL OF CORRUPTION IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF CRISIS PHENOMENA AND INCREASING THE NEED FOR LEGALIZATION OF INCOME

Nataliia Shevchenko¹, Marta Kopytko²

¹Ph.D. (Economics), Associate Professor, Institute of Management, Psychology and Security, Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine, e-mail: shevchenkon09@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0012-1815-7554>

²Doctor of science (Economics), Professor, Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, professor of management technologies department, "KROK" University, Kyiv, Ukraine, e-mail: marta_kernytska@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6598-3798>

Анотація. Сьогодні Україна стикнулася з великою кількістю випробувань, які вплинули на її економічний, соціальний та територіальний розвиток. Війна поставила нові виклики, одним з яких є збільшення рівня корупції як серед фізичних і юридичних осіб, так і серед чиновників та, навіть, волонтерів. З початком повномасштабного вторгнення українська економіка стикнулася з новими викликами щодо ведення бізнесу, отримання значної фінансової та матеріальної допомоги з усього світу, зростанням обсягів грошових переказів, що у свою чергу вплинуло на обсяги та види корупційних схем. Зокрема, активізувалися шахрайські схеми пов'язані з електронними грошима, крипто валютами та різними віртуальними активами. У статті досліджено аналітичні звіти та статистичні дані Національного агентства з питань запобігання корупції та Національного антикорупційного бюро України щодо результатів опитування населення найбільш корупційних сфер, проблем щодо виявлення корупції у різних сферах. А також, оцінки факторів, що найбільш впливають на рівень корупції у воєнний період. На основі проведених досліджень визначено, що сьогодні важливим напрямом зниження рівня корупції є розробка стратегічних антикорупційних програм, які враховують посилення російської агресії, активізацію безготівкових розрахунків між фізичними та юридичними особами, збільшення кількості благодійних організацій, що займаються зборами коштів та зниженням рівня життя населення. З цією метою запропоновано наступні напрями зниження рівня корупції в Україні: удосконалення нормативно-правових актів з питань запобігання корупції, удосконалення антикорупційної стратегії України враховуючі сьогоднішні реалії, розвиток співпраці з міжнародними урядами та організаціями у сфері антикорупційних заходів, внесення змін до системи обов'язкового прозорого декларування, встановлення правил щодо обов'язкового звітування благодійних фондів та організацій в Україні, удосконалення законодавства, що регулює віртуальні ринки, ринки крипто валюти (інших віртуальних активів) з метою легалізації доходів.

Ключові слова: корупція, рівень корупції, протидія корупції, ризики, антикорупційна програма, кризові явища, війна, антикорупційні органи, національна безпека, економічна безпека.

Формули: 0, **рис.:** 5, **табл.:** 0, **бібл.:** 10

Abstract. Today, Ukraine has faced a large number of challenges that have affected its economic, social and territorial development. The war posed new challenges, one of which is an increase in the level of corruption both among individuals and legal entities, as well as among officials and even volunteers. With the beginning of the full-scale invasion, the Ukrainian economy faced new challenges in terms of doing business, receiving significant financial and material aid from around the world, the growth of remittances, which in turn affected the volume and types of corruption schemes. In particular, fraudulent schemes related to electronic money, crypto-currencies and various virtual assets have become more active. The article examines analytical reports and statistical data of the National Agency for the Prevention of Corruption and the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine regarding the results of a survey of the population of

the most corrupt areas, problems related to the detection of corruption in various areas. And also, assessments of the factors that most influence the level of corruption in the wartime period. On the basis of the conducted research, it was determined that today an important direction for reducing the level of corruption is the development of strategic anti-corruption programs that take into account the strengthening of Russian aggression, the activation of cashless payments between individuals and legal entities, the increase in the number of charitable organizations engaged in fundraising and the decrease in the standard of living of the population. To this end, the following directions for reducing the level of corruption in Ukraine are proposed: improvement of normative legal acts on the prevention of corruption, improvement of Ukraine's anti-corruption strategy taking into account today's realities, development of cooperation with international governments and organizations in the field of anti-corruption measures, making changes to the system of mandatory transparent declaration, establishment of rules regarding mandatory reporting of charitable funds and organizations in Ukraine, improvement of legislation regulating virtual markets, markets of crypto currency (other virtual assets) for the purpose of legalization of income.

Keywords: corruption, level of corruption, anti-corruption activities, risks, anti-corruption program, crisis phenomena, war, anti-corruption bodies, national security, economic security.

Formulas: 0, fig.: 5, tabl.: 0, bibl.: 10

Постановка проблеми. Війна в Україні вплинула не лише на політичну, економічну, соціальну та територіальну стабільність країни, а й визначила слабкі місця, які пов'язані з корупцією на різних рівнях економіки. З початку лютого 2022 року уряд та населення отримали нові виклики щодо: ведення та відновлення бізнесу всіх форм власності, наповнення дохідної частини бюджету, здійснення чіткого контролю за грошовими надходженням, які фінансової допомоги від країн з усього світу, міжнародних організацій, розробку механізмів переказу коштів тощо.

Проте із зростанням боротьби за незалежність, економічну стабільність та раціональність використання фінансових ресурсів (міжнародної допомоги) зростає і важливість боротьби з корупцією у різних сферах економіки, різних рівнях влади та суб'єктах. Така ситуація негативно впливає не лише на соціально-економічний розвиток України, а й псує діловий імідж нашої держави на міжнародному ринку, дає сумніви щодо ефективності трансформаційних процесів євроінтеграції у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній економічній літературі проведено значну кількість досліджень що стосуються визначення сутності корупції у економічному розвитку державі, вивченні факторів, що впливають на рівень корупції в країні, ролі державних органів у системі запобігання корупції. Проте, відсутні дослідження щодо впливу війни на рівень корупції в Україні,

аналітичні дані які пов'язані з кризовими явищами чи опитуваннями серед населення, а також розробкою напрямів зниження рівня корупції у воєнний і післявоєнний період.

У праці [1] визначено сутність корупції та її види, як корупція завдає збитків на різних рівнях економіки, досліджено роль державних органів у подолання корупції у різних сферах.

Автор [2] визначає переваги та недоліки міжнародних та національних вимірів щодо оцінювання рівня корупції в Україні. У працях авторів [3, 4] здійснено аналіз національних антикорупційних стратегій в системі запобігання корупції, та сформовано зв'язок між антикорупційними програмами та антикорупційною політикою, як найбільш пов'язаними поняттями.

Дослідження негативних факторів, які спричинила війна в Україні та їх вплив на рівень корупції, а також вивчення напрямів її зниження враховуючи пропозиції державних антикорупційних та міжнародних організацій, що надають рекомендації у довгостроковій перспективі враховуючи наслідки поточного воєнного стану в країні та економічної кризи.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення сучасного стану рівня корупції в Україні, дослідження впливу війни на поширення корупційних схем пов'язаних з різними сферами та фінансовими операціями, а також розробка напрямів зниження рівня корупції та тіньової економіки враховуючи

національні та міжнародні антикорупційні програми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Корупція – це глобальне явище, яке негативно впливає на значну кількість суб'єктів та сфер діяльності. Корупція, як поняття, містить у собі протиправні дії, що спрямовані на отримання особистої вигоди або незаконної грошової винагороди. Відповідно, рівень корупції – це сукупний показник незаконної діяльності, протиправних дій на рівні держави органу чи сфери [5].

Для більш ґрунтовного розуміння рівня корупції, зазначимо, що головними його складниками є: особи, які привласнюють чуже майно, або вимагають хабар;

об'єкт – всі цінності, що отриманні незаконним шляхом (крадіжка, обман, вимагання тощо); фактори, що негативно впливають на рівень корупції в країні; нормативно-правові акти, які забезпечують чітке регулювання, зниження рівня корупції; рівень співробітництва державних антикорупційних органів з органами влади та міжнародними організаціями, фізичними та юридичними особами [2, 5].

З початком війни, на рівень корупції в Україні впливає значне коло негативних факторів, зокрема:

– великі обсяги надходження грошової та матеріальної допомоги з різних країн світу;

- низький контроль за обсягами надходження грошових коштів на різні рахунки фізичних та юридичних осіб;
- низький рівень допомоги фізичним а юридичним особам, що постраждали від російської агресії;
- зниження доходів населення;
- підвищення рівня інфляції, що вплинула на купівельну спроможність та прожитковий мінімум;
- низький рівень державної допомоги, дотацій, преміювань, заохочень на час дії воєнного стану;
- неналежні та часом недостатні міри покарання за порушення норм корупційного законодавства;
- неефективність судової системи, щодо корупційних порушень;
- недостатній рівень обізнаності у сфері антикорупційних програм на різні фізичних та юридичних осіб;
- наявність у населення радянської системи «вдячності» та «подяки»;
- низький рівень свідомості громадян, який значною мірою є наслідком війни, психологічного виснаження, морального травмування.

В Україні, оцінку рівня сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index — CPI) здійснює Трансперенсі Інтернешнл Україна (Transparency International Ukraine). Протягом 2022 року, в Індексі сприйняття корупції, Україна отримала 33 бали (із 100 можливих) і зайняла 116 місце із 180 (рис. 1) [6].

Рис. 1. Кількість балів України в Індексі сприйняття корупції протягом 2013-2022 років

Джерело: <https://cpi.ti-ukraine.org/>

У порівнянні до 2021 року Україна піднялася на один бал. Як зазначають експерти, важливим поштовхом стало значне коло державних перевірок, підприємств, установ, організацій по виявленню осіб які причетні до: Росії та Білорусі, російської влади, підтримання війни в Україні, грошових переказів від країни агресорів. Також, спільно з фінансовими установами та підприємствами були проведені заходи щодо виявлення російських чи білоруських власників майна на території України, виявлення акціонерних прав, банківських рахунків тощо. Це дозволило виявити значну кількість корупціонерів, шахрайських схем та незаконного відмивання і привласнення коштів, в тому числі державного.

Сьогодні в Україні контроль за дотримання антикорупційного законодавства та оцінкою рівня корупції покладено на:

- Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) [7];
- Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) [8];

- Спеціалізована антикорупційна прокуратура;
- Державне бюро розслідувань України;
- ЕРАС/ЕАСН (The European Partners against Corruption and European contact-point network against corruption) — Європейські партнери проти корупції та Мережа європейських антикорупційних організацій;
- Державна служба фінансового моніторингу України;
- Трансперенсі Інтернешнл Україна (Transparency International Ukraine).

Протягом 2022 року опитування серед населення та бізнесу показує, що корупція посідає друге місце в рейтингу проблем, які негативно впливають на економіку країни, рівень життя та соціальний стан (перше місце це воєнне вторгнення та війна постійні обстріли країною-агресором).

Як показали опитування корупційного досвіду населення (корупційний досвід за самооцінкою), протягом 2022 року (рис. 2), найбільш корумпованими є правоохоронні органи, послуги водопостачання та водовідведення, сервісні центри МВС, медичні послуги, будівництво та земельні ділянки та інші.

Рис. 2. Рівень корупційного досвіду серед населення у 2022 році, %

Джерело: <https://nazk.gov.ua/uk/doslidzhennya-korupsiyi>

Найбільш негативний досвід щодо отримання неправомірної вигоди та вимагання грошової пов'язаний з закладами державної або комунальної медицина, а також заклади освіти (особливо дошкільної та шкільної). При цьому 51-52 % населення сприяли корупційним діям для отримання власної вигоди у даних сферах.

Щодо досвіду бізнесу у корупційній сфері (рис. 3) лідируюча частка належить митниці – 35,2 %.

Рис. 3. Рівень корупційного досвіду серед бізнесу у 2022 році, %

Джерело: <https://nazk.gov.ua/uk/doslidzhennya-koruptsiyi>

Позитивним є те, що з початком війни відсоток фізичних та юридичних осіб, які негативно ставляться до корупційних проявів перевищила відмітку у 60 %, у порівнянні з попереднім 2021 роком ця частка складала дещо менше – 49,4 %.

З початком війни позитивні зміни відчули підприємства всіх рівні у сфері сплати податків. Держава надала підприємствам можливість: призупинити сплату податків, отримати податкові канікули, зменшити рівень податкового навантаження на окрему групу підприємств, значно скоротилися або припинилися податкові перевірки. Така ситуація дещо покращила довіру до податкових органів зі сторони підприємств, а також знизил корупційні прояви, які існували до війни.

За даними досліджень (опитувань) відповідальними за подолання корупції в Україні (рисунок 4) у 2022 році є: Президент України – 43,9%, Національне антикорупційне бюро України – 31,8%; Верховна Рада України – 30,5%; Національне агентство з питань запобігання корупції – 22,7 % та інші.

Протягом 2022 року та початку 2023 саме ці суб'єкти були найбільш активними ініціаторами перевірок, викриття корупційних схем, викриття посадовців та суб'єктів «сторонників російського світу».

Проте крім звичайних корупційних схем, які відбуваються щороку у різних сферах, з початком війни зростає кількість махінацій, привласнення коштів чи майна, приховування коштів та їх відмивання які притаманні саме у сучасному воєнному часі (рис. 5).

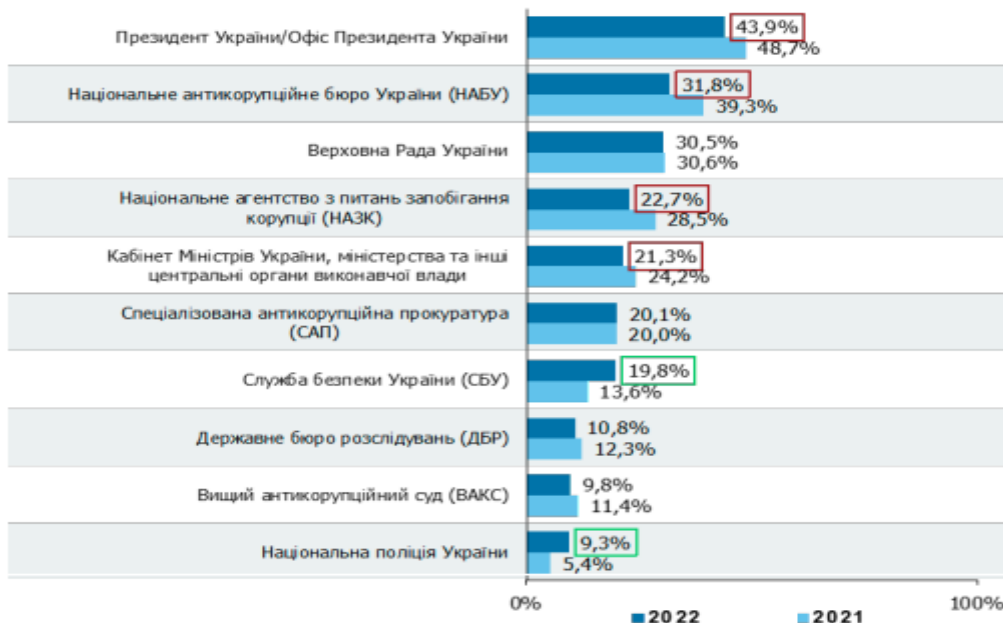

Рис. 4. Опитування за рівень відповідальності в Україні у 2021-2022 роках, %

Джерело: <https://nazk.gov.ua/uk/doslidzhennya-koruptsiyi>

Протягом 2022 року та початку 2023 саме ці суб'єкти були найбільш активними ініціаторами перевірок, викриття корупційних схем, викриття посадовців та суб'єктів «сторонників російського світу».

Проте крім звичайних корупційних схем, які відбуваються щороку у різних сферах, з початком війни зросла кількість махінацій, привласнення коштів чи майна, приховування коштів та їх відмивання які притаманні саме у сучасному воєнному часі (рис. 5).

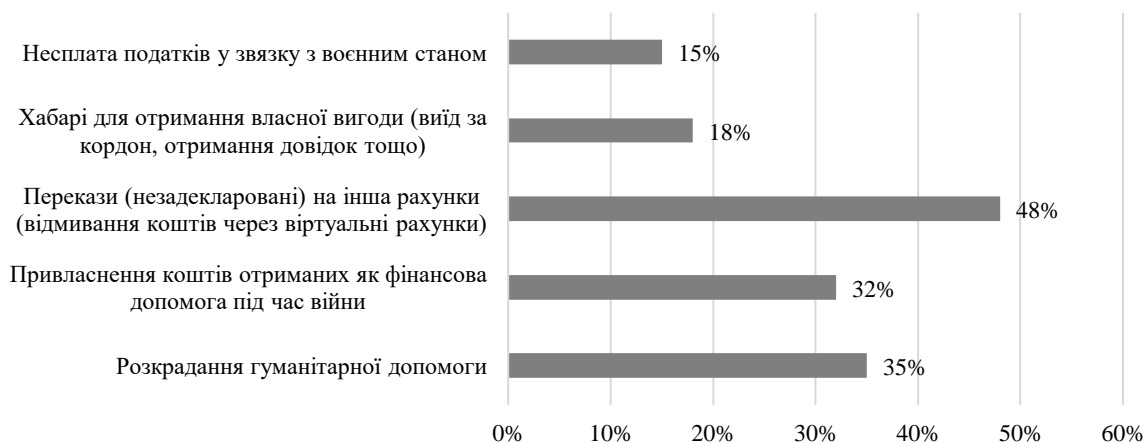

Рис. 5. Найбільш поширені види корупції під час війни (2022 рік), %

Джерело: розробка автора на основі джерела 6,7, 9-10

Як видно з рисунку 5, найбільш поширеними видами корупції з якими стикнулися під час війни є: розкрадання гуманітарної допомоги, яка надходить постраждалим особам, відмивання та приховування коштів через перекази, відкриття віртуальних рахунків на біржах та привласнення частини фінансових

коштів, що надходять для допомоги особам.

Такі реалії, змусили уряд та антикорупційні установи (НАБУ та НАЗК) шукати нові шляхи вирішення корупційних питань які внесла війна. Першою важливою та позитивною зміною стала розробка і ухвалення Верховною Радою

України антикорупційної стратегії до 2025 року, яка врахує нові види корупційних схем та забезпечить більш прозору діяльність в Україні.

Також, визначено та виявлено ризики, що пов'язані з перетином кордону під час воєнного стану та корупційні схеми під час продажу лікарських засобів, що змусило розробити нові вимоги і правила до зниження ризиків у цій сфері.

Важливим кроком стало створення та початок діяльності Міжвідомчої робочої групи (МРГ) у сфері цифровізації Державної антикорупційної програми, забезпечить створення нових цифрових ресурсів та продуктів, а основна мета забезпечення прозорості та зменшення корупційних зловживань.

Протягом 2022 року ідентифіковано близько 20 000 фізичних осіб та 4 000 юридичних осіб, що причетні до агресії проти України, що дозволило розробити чітку програму санкцій та отримати підтримку міжнародних урядів. А також, спільно з Службою Безпеки України викрити 2464 факти колабораційної діяльності.

Також, на нашу думку, варто визначити наступні напрями щодо зниження рівня корупції в Україні задля прозорості діяльності у всіх соціально-економічних сферах та на всіх рівнях:

- вдосконалювати нормативно-правові та законодавчі акти, що стосуються антикорупційного законодавства;
- удосконалення антикорупційної стратегії України враховуючі сьогоденні ризики, що пов'язані з війною та воєнним станом, а також новими фактами порушення антикорупційного законодавства;
- розвиток співпраці з міжнародними урядами та міжнародними організаціями у сфері антикорупційних заходів, отримання нового досвіду та отримання допомоги при розробці антикорупційних програм;
- внесення змін до системи обов'язкового прозорого декларування, зокрема, це стосується посадовців, державних працівників;

- розробка та встановлення правил щодо обов'язкового звітування благодійних фондів та організацій які діють на території України та отримують грошові кошти на рахунки;
- удосконалення законодавства, що регулює віртуальні ринки, ринки крипто валюти (інших віртуальних активів) з метою легалізації доходів. Станом на зараз, утворено Тимчасову слідчу комісію, основним завданням якої є: розслідування можливих фактів шахрайства та іншої незаконної діяльності у сфері фінансових послуг та ринків фінансових послуг, які здійснюються з використанням інформаційних, електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем та електронних комунікаційних мереж;
- налагодження співпраці антикорупційних органів з державними органами, правоохоронними органами, підприємствами, установами, організаціями для отримання більших результатів по виявленню і запобіганню корупційних схем чи дій;
- використовувати міжвідомчої інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування eCase MS, яка забезпечить швидкий обмін інформацією пов'язаною з підозрами, відкритими та закритими справами у сфері антикорупційного законодавства;
- розробка онлайн програм, тренінгів, семінарів щодо ознайомлення населення з антикорупційним законодавством, антикорупційними програмами, залучення до співпраці та консультування;
- цифрова трансформація діяльності органів боротьби з корупцією з метою економії часу на розслідування;
- створення прозорої судової та досудової системи;
- посилення штрафних санкцій та мір покарання за порушення антикорупційного законодавства;
- використовувати електронну систему Prozorro для закупівель з відновлення України після російського вторгнення.

- Забезпечити ефективний контроль та моніторинг закупівель;
– проведення відкритих та прозових конкурсів на ключові антикорупційні посади в Україні;
– повна конфіскація майна російських та білоруських осіб, що залишилася на території України;
– підвищення рівня життя та доходів населення.

Висновки. На основі проведеного дослідження, можна зробити висновок, що Україні з початком війни стикнулася з великою кількістю різних видів правопорушень, корупції, відмивання і

приховування грошей на різних рівнях і у різних сферах. Така ситуація вимагає від уряду та антикорупційних організацій пошук нових шляхів розвитку більш дієвих антикорупційних програм, стратегій та правил які забезпечать прозорість держави і підвищать її імідж у процесі євроінтеграції.

Перспективою подальших досліджень є визначення напрямів співпраці антикорупційних українських органів з міжнародними антикорупційними органами, організаціями, створення спільних проектів, навчань, розроблення стратегій.

References:

1. Gus O., Kojdel O. Chomu borotba z korupciyeyu v Ukrayini vidbuvayetsya tak povilno? Kiyivska shkola ekonomiki. URL: <https://kse.ua/ua/community/stories/chomu-borotba-z-korupciyeyu-v-ukrayini-vidbuvayetsya-tak-povilno/> (data dostupu 05.06.2023).
2. Serdyuk O.V. Suchasni pidhodi do instrumentiv ocinyuvannya rivnya korupciyi: mizhnarodnij ta nacionalnij vimiri. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/19309/1/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%8F_%D0%A7%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_1_%D0%92%D0%95%D0%A0%D0%A1%D0%A2%D0%9A%D0%90_p235-238.pdf (data dostupu 05.06.2023).
3. Grechanyuk R. Nacionalni antikorpucijni strategiyi v sistemi zapobigannya korupciyi Ukrayini. Aktualni problemi pravoznavstva, 2019. №. 3, S. 29-35.
4. Serzhanov V.V., Dyachenko T. A., Abramov F. V. Korrupciya, neefektivni instituti ta yevropejska integraciya. Visnik Uzhgorodskogo nacionalnogo universitetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosini ta svitove gospodarstvo. Uzhgorod. 2022. № 44. S. 90–95.
5. Politologichna encyklopediya: navchalnij posibnik / [ukladachi: Karasevich A.O., Shachkovska L.S.]. Uman: FOP Zhovtij O.O., 2016. 768 s.
6. Transperensi Interneshnl Ukrayina (Transparency International Ukraine). Oficijnij sajt. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/> (data dostupu 09.06.2023).
7. Nacionalne agentstvo z pitan zapobigannya korupciyi. Oficijnij sajt. Richni zviti agentstva. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/doslidzhennya-korupciyi> (data dostupu 09.06.2023).
8. Nacionalne antikorpucijne byuro Ukrayini. Oficijnij sajt. URL: <https://nabu.gov.ua/> (data dostupu 09.06.2023).
9. Kopytko M., Vinichuk M., Guk O., Shenderivska L., Mokhonko H. Financial Stability as a Factor of Ensuring Sustainable Development of Ukraine's Economy in the Conditions of Globalization, 2022 *IEEE 3rd International Conference on System Analysis & Intelligent Computing (SAIC)*, 2022, pp. 1-7, doi: 10.1109/SAIC57818.2022.9922978 <https://ieeexplore.ieee.org/document/9922978>
10. Kopytko M., Grabar N., Storozhuk O., Borutska Y., Doroshenko T. Influence of Negative Factors of War: Economic, Legal, Regional and Environmental Aspects. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22. No.6. pp. 13-18. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.6.3>